

مقدمه

از دیرباز جوامع اسلامی با مقولهٔ حجاب و پوشش زنان سر و کار داشته اند. مطابق با تلقی رایج، دختران و زنان، هنگامی که به سن بلوغ می‌رسند، «باید» موی سر و گردن خویش را از پسران و مردان نامحرم بپوشانند. شخصا، به عنوان کسی که سالیان متمادی در خانواده‌ای مذهبی بسر برده و بالیده و در مدرسهٔ «نیکان» که در عداد مدارس دینی تهران به حساب می‌آید، تحصیل کردم، با این فضا به نیکی آشنا هستم.

اوایل دههٔ هشتاد شمسی که به کشور انگلستان سفر کردم، در رشتهٔ فلسفهٔ تحلیلی با گرایش اخلاق در دانشگاه واریک^۱ مشغول به تحصیل شدم. از همان ایام، در کنار درس و مشقِ موظف در حوزهٔ فراخلاق^۲ و اخلاق هنجاری^۳ و تحقیق پیرامون مکاتب فلسفی «خاص گرای اخلاقی»^۴ و «اخلاق در نظر اول»^۵، دلشغول ربط و نسبت میان دین و اخلاق بودم و در این باب می‌خواندم و می‌اندیشیدم.^۶ پس از اتمام تحصیل و بازگشت به ایران نیز، در دوره‌های متعدد تدریس فلسفهٔ اخلاق، به این مهم پرداختم و انواع روابط میان این دو مقوله را بررسی کردم و تبیین کردم. در دو دههٔ اخیر، نحلهٔ نواندیشی دینی، افزون بر مباحث دیگر، دلشغول رابطهٔ میان دین و اخلاق و نگرستن به دیانت و فقاہت از منظر اخلاقی و توزین آموزه‌های دینی و احکام فقهی در ترازوی اخلاق بوده است.^۷ در حوزهٔ فقاہت، می‌توان با تفکیک «باب معاملات» از «باب عبادات»، به توزین احکام فقهی اجتماعی در ترازوی اخلاق و شهودهای اخلاقی عرفی پرداخت و از روایی و ناروایی آنها در روزگار کنونی سراغ گرفت. به نزد نواندیشان دینی متاخر، روایت و قرآنی از دیانت و فقاہت که بریده از اخلاق است و ناسازگار با شهودهای اخلاقی عرفی، خردستیز است و فرونهادنی؛ که «کافر من گر از این شیوه تو ایمان داری». «حجاب» و پوشاندن موی سر و گردن بانوان از احکام فقهی اجتماعی است، حکمی که نیمی از جامعهٔ اسلامی به نحو مستقیم، و نیمی دیگر به نحوی غیر مستقیم با آن سر و کار دارند.

۱. Warwick University

۲. meta-ethics

۳. normative ethics

۴. Moral Particularism

۵. The Ethics of Prima Facie Duties

۶. نتایج تبعات و تحقیقاتم دربارهٔ این دو مکتب اخلاقی، در دو اثر عام و خاص در اخلاق و درسگفتارهایی در فلسفهٔ اخلاق منتشر شده است.

۷. در اواخر دهه هفتاد شمسی، عبدالکریم سروش در مقالهٔ «فقه در ترازو» که خطاب به آیت الله منتظری نگاشته شده بود، حکم ارتداد و ستاندن جان مرتد را نقد کرد و از توزین احکام فقهی در ترازوی عقل عرفی و جمعی سخن گفت. پس از آن، ابولقاسم فنایی در نیمهٔ دههٔ هشتاد شمسی، دین در ترازوی اخلاق را نوشت و از توزین دیانت و فقاہت در ترازوی اخلاق سراغ گرفت. دو سال پیش، در مقالهٔ «الاهیات روشنفکری دینی؛ نسبت سنجی میان تجربه دینی، معرفت دینی و کنش دینی»، با وام کردن آموزه‌هایی از فیلسوفان دین معاصر، مدلی ناظر به آثار دین شناسانهٔ نواندیشان دینی متاخر در سه قلمروی تجربه دینی، معرفت دینی و کنش دینی، با تاکید بر آراء عبدالکریم سروش و محمد مجتهد شبستری بدست دادم. پرداختن به ربط و نسبت میان دین و فقه و اخلاق و توزین احکام فقهی اجتماعی در ترازوی اخلاق، بخشی از این برنامهٔ پژوهشی دین شناسانه است. برای دیدن این مقاله، نگاه کنید به:

<http://www.begin.soroushdabagh.com/pdf/353.pdf>

چهار سال و اندی پیش، در راستای پیگیری کار و بار خویش در حوزه نواندیشی دینی، و با عنایت به پژوهش‌هایی که آن ایام در حوزه اسلام‌شناسی معاصر در دپارتمان «مطالعات تاریخی» دانشگاه تورنتو انجام داده بودم، بر آن شدم تا به مسئله حجاب از منظر اخلاقی (نه فقهی) بپردازم، امری که جایش در ادبیات روشنفکری دینی خالی بود؛ از اینرو مقاله «حجاب در ترازوی اخلاق» را منتشر کردم. لب مدعای من در این مقاله، افزون بر تاکید بر ناروایی اخلاقی «حجاب اجباری»، روا انگاشتن نپوشاندن موی سر و گردن زنان و دختران در روزگار کنونی از منظر اخلاقی بود؛ برای موجه کردن این سخن، ادله‌ای چند اقامه کردم. پس از انتشار این نوشتار، افزون بر طعن‌ها و ناسزاهایی که نثار نگارنده شد، مقالات و سخنان عالمانه متعددی در نقد این مقاله منتشر شد.^۱ در ادامه، جهت ایضاح بیشتر مدعیات و ادله خویش، مقالات «بی‌حجابی یا بی‌عفتی؛ کدام غیر اخلاقی است؟»، «مسئله حجاب و فهم روشمندان از قرآن» و «حجاب در ترازوی قرآن» را منتشر کردم.

جستار «خویش را تاویل کن نی ذکر را»، یکسال پس از انتشار این سلسله مقالات، ناظر به مسئله «سپورت پوشیدن» زنان و دختران منتشر شد؛ حدود و ثغور رفتار عقیفانه در روزگار کنونی و منحصر نبودن عفت و رزوی به زنان، از محورهای این نوشتار است.

«فمینیسم و روشنفکری دینی» و «حجاب اجباری و حجاب اختیاری در ترازوی اخلاق»، دو گفتگویی است که طی دو سال اخیر با نگارنده انجام شده؛ اولی ناظر به مواجهه نواندیشان دینی با مسائل و مقولاتی چون حقوق زنان و فمینیسم در دهه‌های اخیر است، دومی معطوف به مقالات چهارگانه ام درباره حجاب.

از میان جستارهای هفت‌گانه حجاب در ترازو، مقالات چهارگانه حجاب و نوشتار «خویش را تاویل کن نی ذکر را»، بیشتر در سایت «جرس» منتشر شده‌اند. «فمینیسم و روشنفکری دینی» در نشریه «زنان» و «حجاب اجباری و حجاب اختیاری در ترازوی اخلاق» در سایت «زیتون» انتشار یافته‌اند.

امیدوارم انتشار حجاب در ترازو، به کار کسانی که دلمشغول مباحث نواندیشی دینی در سالیان اخیرند و خصوصاً به مسئله حجاب می‌اندیشند، بیاید. از دست اندرکاران نشر «اچ اند اس» که مجال انتشار این اثر را فراهم کردند، صمیمانه سپاسگزارم.

سروش دباغ

تورنتو - فروردین ۹۶

۱. عموم این جستارهای انتقادی، در بخش «مقالات مسئله حجاب» سایت شخصی ام قرار گرفته و در لینک زیر در دسترس است:

http://www.begin.soroushdabagh.com/hejab_f.htm